

MÉDIAJOG, MÉDIAETIKA

Jogi alaptan

Tartalomjegyzék:

[A norma, mint magatartásszabály](#)

[Jogi norma. Jogág. Jogrendszer.](#)

[A jogi norma szerkezete](#)

[A jogi normák fajai](#)

[A jogi norma érvényessége és hatályossága](#)

[Hatáskör és illetékesség](#)

[A jogviszony](#)

[Alapjogok rendszere](#)

[A sajtó-, és szólásszabadság](#)

[Az Alkotmány fogalma szűkebb és tágabb értelemben](#)

[Demokratikus alkotmány tartalmi összetevői:](#)

[Az alkotmányosság alapelvei](#)

[A Magyar Köztársaság alkotmányok berendezkedése](#)

Oktató: Radetzky András

Kiadás: 2011. augusztus 22.

Felhasznált irodalom: Dr. Bérces László: Jogi alaptan. KJF. Székesfehérvár, 2005

A norma, mint magatartásszabály

Az emberi közösségek kialakulásával fokozatosan alakultak ki és változtak azok a normarendszerek, melyek a közösség tagjának a közösség többi egyedéhez fűződő kapcsolatrendszerét szabályozzák. Ezek a normák különböző elvárható magatartásszabályokat fogalmaztak meg a közösség tagjaival szemben. A közösségben tanúsítandó elvárt magatartásszabályok teljesítése minden társadalmi együttélés feltétele. Kezdetben az adott közösség elvárt normák (erkölcsi, viselkedési szabályok, stb.) íratlan normaként jelentek meg.

Az államhatalmak kialakulásával és megszilárdulásával együtt ezek – a korábban íratlan formában megjelent normák – az államszervezet által kikényszeríthető írott jogi normákká váltak. A polgári demokráciák megjelenéséig ezek a jogi normák elsősorban a mindenkor hatalmon lévő uralkodó (uralkodó osztály) hatalmának megőrzését voltak hivatva szolgálni. A jogi normák az uralkodó osztály akaratát tükrözték. Az uralkodó hatalom által fontosnak tartott magatartásszabályok változtak át államilag kikényszeríthető jogi normákká.

A polgári demokrácia eszményének meghirdetésével egyidejűleg fogalmazódott meg azon elvárás, hogy a jog ne a mindenkori uralkodó osztály akaratát tükrözze, hanem a társadalom többségének akarata érvényesüljön a jogi normákban megfogalmazott elvárásokban. Természetesen a jogi normarendszer mellett egy adott társadalomban más normarendszerek is léteznek. Ilyen pl. az erkölcsi szabályok normarendszere. E két normarendszer részben átfedi egymást, részben elkülönülnek. Nem minden erkölcsi norma képez egyben jogi normát is. Mindez viszont is igaz. Egybeesik az általános erkölcsi norma a jogi normában, pl. az emberölés megítélése esetében. Ez mind az erkölcsi norma, mind pedig a jogi norma szerint elítélendő, mivel mindegyik normarendszerben megfogalmazott követendő magatartásszabályokkal ellentétes.

Nem esett egybe ugyanakkor a társadalom erkölcsi és jogi megítélése, pl. a Btk.-ban hosszú időn át bűncselekményként megfogalmazott „izgatás” vonatkozásában. E szerint az egykori törvényi tényállás szerint amennyiben az elmúlt rendszerben bárki nyilvánosan bírálta az akkori államhatalmat, akkor könnyen megvalósította az izgatás törvényi tényállását, amiért súlyos évekkel kaphatott. Ezzel szemben a társadalom többségének az erkölcsi felfogása az adott esetben elfogadta, és igaznak tartotta a jogi norma által „izgatónak” minősülő tevékenységet.

Felmerül a kérdés, hogy mi teszi indokolttá a jogi normák létezését. Erre egyértelmű a válasz. Állammá szervezett társadalom nem létezhet jogi normák nélkül. Amennyiben egy állammá szerveződött társadalomban nincs jog, akkor anarchia uralkodik el. Az állampolgároknak tudniuk kell, hogy melyek azok a követendő – jogi normaként megfogalmazott – elvárások, amelyeket be kell tartaniuk, s amely normákat mások is betartanak velük szemben. Tudniuk kell továbbá azt is, hogy adott jogi norma megítélése milyen következményeket von maga után.

Amennyire terhes adott esetben a társadalom tagjának egy jogi norma betartása, az annyira előnyös is a számára. Gondoljunk csak a büntető jogszabályokra, amelyek nem csak azt rögzítik, hogy egy-egy adott cselekmény mikor minősül bűncselekménynek, és azért milyen típusú, és milyen mértékű büntetést szabhat ki a bíróság, hanem pl. azt is, hogy az adott

cselekmény nem bűncselekmény, ha azt 14 éven aluli gyermekkorú követte el, továbbá, hogy mi a maximális büntetés, ami az adott bűncselekmény megvalósítása esetén kiszabható. Az emberölés bármilyen súlyos esetét is valósította meg az adott elkövető, vele szemben halálbüntetés nem szabható ki, mert az a büntetési nem a Btk.-ból – az Alkotmánybíróság korábbi rendelkezése folytán – törlésre került.

A francia polgári forradalom kezdetén, 1789-ben kiadott – az ember és a polgár jogainak deklarációjában – fogalmazódott meg az a büntetőjogi tétel: amit nem tilt a törvény, nem lehet büntetni. Ekkor vált érvényessé a nulla poena sine lege, és a nulla crimen sine lege elve, mely szerint nincs bűncselekmény törvény nélkül, és nincs büntetés törvény nélkül. Amit a törvény nem tilt, azt szabad megtenni. Mindebből látható, hogy a jog, melynek kétségtelenül kényszerjellege is van, egyben a társadalom minden tagjának, szervének, és magának az államnak is érdeke, mert konkrétan megfogalmazza az elvárható magatartásszabályokat, és azok megsértése esetén az alkalmazható szankciókat, következményeket. Tulajdonképpen a jog megalkotásával az állam önmagát is korlátozza, mert maga az államszervezet is köteles betartani a jogszabályokat.

Jogi norma. Jogág. Jogrendszer.

A jogi normarendszer állandóan változik. Vannak időtálló jogi normák, s vannak olyan magatartásszabályok, amelyek egy idő után elveszítik jogi norma jellegüket. A gazdasági – társadalmi - politikai viszonyok változása a jogi normarendszer változását is maga után vonja. Gondoljunk csak arra, hogy a rendszerváltozás előtti időben általánosan elfogadott tétel volt a munkához való jog. Nem létezhetett munkanélküliség. Erre tekintettel, aki önhibájából nem dolgozott, megvalósította a közveszélyes munkakerülés bűncselekményét. Ma, amikor létezik munkanélküliség, indokolatlan lenne a – munkahely-nélküliséget – közveszélyes munkakerülésnek minősíteni. Ezért a Btk. már nem is alkalmaz is bűncselekményt.

Nem csak az egyes jogszabályok változnak azonban, hanem a jogágak és maga a jogrendszer is. Évtizedekkel ezelőtt még nem ismerhettünk pl. „úrrjog”, „környezetjog”, stb. jogágakat. A gazdasági – technikai fejlődés tette szükségsszerűvé ezen területeket szabályozó jogszabályok összességének önálló jogággá válását. Ami már most a három fogalom megkülönböztetését illeti, ezzel kapcsolatban az alábbiakra mutatunk rá.

A jogi norma a jogrendszer alapeleme. Állami kényszereszközökkel kikényszeríthető magatartásszabály. Annak függvényében alkotnak az egyes jogi normák jogágakat, hogy a társadalmi viszonyok mely területét szabályozzák. Egy-egy elkülönült társadalmi viszonyt szabályozó jogi normák összessége alkotja a jogágot.

A jogágak egyre differenciáltabbá válnak. Kezdetben két nagy jogág alkotta a jogrendszert. Ezek voltak a közjog és a magánjog. A közjog jogághoz tartozott az állam- és az állampolgárok közötti viszonyrendszert rendező jogszabályok összessége. A magánjoghoz tartozott az állampolgárok egymás közötti viszonyait, továbbá az állampolgárok vagyonával kapcsolatos társadalmi viszonyokat rendező jogszabályok összessége. Az életviszonyok egyre bonyolultabbá válásával, a jogszabályok számának nagymértékű növekedésével következett be egyre újabb és újabb jogágak megjelenése.

A teljesség igénye nélkül a jogági differenciálódást mutatja az alábbi felsorolás:

- alkotmányjog,
- közigazgatási jog,
- közigazgatási eljárási jog,
- polgári jog,
- polgári peres és nem peres eljárás joga,
- büntetőjog,
- büntetőeljárási jog,
- családjog,
- munkajog,
- nemzetközi jog,
- pénzügyi jog,
- földjog,
- nemzetközi magánjog,
- kereskedelmi jog,
- versenyjog, stb.

Az Alkotmányjog a jogrendszernek azon ága, amely az államhatalom gyakorlásának jogi alaprendjére vonatkozó jogszabályokat foglalja egybe. Tartalmazza a gazdasági rendszerre vonatkozó alapvető kérdéseket (pl. tulajdonviszonyok), a hatalomgyakorlás alkotmányos szabályait, az államhatalmi- képviselői szervek létrehozásának és működésére vonatkozó alapvető normákat, valamint az állampolgárnak az államhoz való viszonyát érintő szabályokat (pl. gyülekezési jog, egyesülési jog, stb.)

Közigazgatási jog azon jogszabályok összessége, amelyek az államigazgatási és igazgatási tevékenységet végző szervek feladatát, hatáskörét határozza meg. (Ide tartozik pl. a Kormánynak, a Minisztériumnak, valamint az önkormányzatok igazgatási szerveinek hatásköri és feladatköri meghatározása.) Közigazgatási eljárási jog a szervek működésével kapcsolatos jogszabályokat, valamint az államigazgatási tevékenység során keletkező társadalmi viszonyokat szabályozza.

Polgári jog szabályozza a gazdasági viszonyokat, azokat a személyiségi viszonyokat, amelyeknek vagyoni kihatásaik vannak.

A polgári jog főbb részei:

- általános rész,
- jogalanyiség,
- tulajdonjog,
- kötelmi jog,
- szellemi alkotások védelme,
- öröklési jog.

A polgári jogra jellemző, hogy az ilyen jogviszonyba kerülő jogalanyok mellérendeltségi viszonyban állnak egymással. Polgári eljárásjog a polgári ügyekből eredő alanyi jogok

érvényesülését biztosítja. A polgári eljárásjog magában foglalja a peres és nem peres eljárás szabályozását. Külön törvény foglalkozik a polgári peres eljárás szabályaival, ezen kívül a jogunk mintegy 50 fajta nem peres eljárást szabályozó jogszabályt ismer. Ez utóbbiak pl. hagyatéki eljárás, holtta nyilvánítási eljárás, cégbírósági eljárás, stb. A polgári perrendtartás általános szabályai foglalkoznak a bíróságok hatásköri és illetékességi szabályaival, a keresetlevél és egyéb beadványok tartalmi kellékeivel, a tárgyalás, a bizonyítás, és a bírósági határozatok kérdéseivel, továbbá a rendes és rendkívüli perorvoslatokkal.

A munkajog foglalkozik a munkaviszonnyal kapcsolatban keletkező jogosultságokkal és kötelezettségekkel, a munkaügyi igazgatással és ellenőrzéssel, továbbá a vállalatvezetésben való dolgozói részvétellel.

A büntetőjog határozza meg, hogy mi a bűncselekmény, milyen akadályai vannak a büntethetőségnek, foglalkozik a bűncselekmény megvalósulási stádiumaival, a bűncselekmény elkövetőivel, a büntetés jogalapjával és céljával, a büntetésekkel és intézkedésekkel, a büntetés végrehajtásának kérdéseivel, a büntető előlethez fűződő hátrányok alóli mentesülés kérdéseivel.

A büntetőeljárás jog meghatározza a büntetőeljárásban résztvevő szerveket és ez jogkörét, az eljárás alatt álló személy felelősségre vonásának rendjét, az eljárás alatt álló személy jogait, további egyéb eljárási cselekményeket.

A családjog azon jogszabályok összessége, mely a házasság, a család, és a gyámság intézményével foglalkozik.

A nemzetközi jog az egyes államok vagy nemzetközi szervezetek által szabályozott magatartási szabályok összessége. Ennek a jognak az alanyai az államok és a nemzetközi szervezetek lehetnek.

A pénzügyi jog. Az e jogágba tartozó jogszabályok állapítják meg a pénzügyi rendszer szervezeti formáit és szabályait. Szabályozzák az e téren létrejövő jogviszonyokat. A pénzügyi jogszabályok átfogják a nemzeti jövedelem elosztását és újra elosztását szabályozó viszonyokat.

A földjog a földtulajdon, a földhasználat, a földvédelem, és a földigazgatás kérdéseivel foglalkozó jogszabályos összessége.

A nemzetközi magánjog. Az idetartozó szabályok akkor alkalmazandóak, ha jogviszonyban valami külföldi elem van. Az adott állam maga határozza meg, hogy a nemzetközi elemet is tartalmazó jogviszonyra melyik állam jogát kell alkalmazni.

A felsoroltakon kívül, természetesen számtalan jogág is létezik. Egy adott államban létező – jogágakba tömörült – jogi normák összessége a jogrendszer. A jogrendszer tükrözi az adott állam gazdasági – társadalmi – politikai berendezkedését. Amikor a társadalmi – gazdasági – politikai viszonyok fejlődése túlhaladja a hatályban lévő jogszabályokat, akkor az utóbbiakban változás áll be, helyükbe új jogszabályok lépnek. Egy bizonyos ponton túl az alapvető társadalmi – gazdasági – politikai viszonyok megváltozásával a jogrendszer alappilléreit alkotó legfontosabb jogszabályok is megváltoznak, ami maga után vonja az egész jogrendszer alapvető változását is. Gondoljunk a rendszerváltás után végbemenő jogrendszerváltozásra.

A jogi norma szerkezete

A jogi norma 3 szerkezeti egysége:

- hipotézis (tényállás)
  - diszpozíció,
  - szankció.
-
- Hipotézis, (tényállás): A hipotézisben olyan körülményeket, feltételeket határoz meg a jogalkotó, melyek teljesülése esetére a normában leírt, elvárt, túrt, vagy megkövetelt magatartásokat várja el. A hipotézis tehát a tények azon összessége, amelyhez a jogszabály joghatásokat fűz.
  - Diszpozíció: A jogalkotó a jogi normának ebben a szerkezeti elemében írja elő a jogalany számára azt a magatartást, amit a hipotézisben körülírt feltételek fennállása esetén:
    - teljesíteni köteles, vagy
    - teljesítenie tilos, vagy
    - aminek teljesítését megengedi.

Attól függően, hogy a diszpozíció milyen magatartást ír elő, megkülönböztetünk:

- elrendelő, (parancsot tartalmazó kógens)
- tiltó,
- megengedő jogi normákat.

Az elrendelő normát más elnevezéssel parancsot tartalmazó (kógens) jogi normának nevezzük. Ilyen jogi norma a jogalany számára parancsot ír elő. A jogszabály címzettje köteles valamilyen tevőleges magatartás tanúsítására. A tiltó jogi norma a diszpozíció részében a jogszabály címzettje számára valamely magatartástól való tartózkodást ír elő. Azt követeli meg ebben az esetben a jogi norma, hogy a „címzett” jogalany valamitől tartózkodjon, valamit „ne tegyen”. (Pl. tilos olyan szerződést kötni, ami a jó erkölcsbe ütközik)

A megengedő jogi norma esetén a diszpozícióban leírt magatartás tanúsításától a jogalanyok eltérhetnek. Amennyiben attól nem térnek el, akkor a jogszabály által előírt magatartási szabály jut érvényre. (Pl. a gazdasági társaságokról szóló törvény előírja, hogy a törzsbetétek minden tízezer forintja egy szavazatra jogosítja a tagot. Ettől a jogszabályi előírástól a tagok eltérhetnek. Amennyiben viszont a társasági szerződésben ettől a jogszabályi lehetőségtől nem térnek el, akkor a jogszabályban megfogalmazottak jutnak érvényre. Megjegyzendő: diszpozitív jogi norma esetén tehát a jogalany választhat, hogy a jogszabályban megfogalmazott magatartási szabályt juttatja érvényre, vagy attól eltér.

- Szankció (jogkövetkezmény)

Amennyiben a jogalany a diszpozícióban megengedett magatartást tanúsította, akkor az állam védelmet nyújt a számára. Abban az esetben azonban, ha a hipotézisben leírt feltételek megvalósulása esetén valamely parancsot nem teljesítettek, vagy a jogszabályban tiltott magatartást követnek el, akkor az állam a jogszabályban előírt magatartási szabályt érvényre juttatja, vagy adott esetben (a jogág jellegétől függően) más elmarasztalást alkalmaz a nem jogkövető jogalannyal szemben. A szankció – mint a jogi norma harmadik eleme – azonban nem feltétlenül hátrányt jelent. A szankció jelentése jogkövetkezmény. Szankció pl. egy „életmentő kitüntetés” is. Ez a kitüntetés ugyanis annak adható, aki életveszélyben lévő másvalakit, akár saját életének a kockáztatásával megment. Aki ilyen magatartást tanúsít, az jogkövetkezményként (szankcióként) számíthat az állam által adományozott életmentő kitüntetésre.

A jogi normák fajai

A jogi normák három szerkezeti eleme általában egy jogszabályban található. Előfordul azonban, hogy ezek a szerkezeti elemek egymástól elválnak. Előfordul, hogy a jogi norma tartalmazza a hipotézist, és a diszpozíciót, és ennek a szankciórészét egy más jogszabályban találjuk. Van olyan jogi norma is, amelynek valamely szerkezeti eleme teljesen hiányzik. A normafajtáknak számtalan változata van. Az alábbiakban áttekintünk néhány normafajt:

- Definiáló vagy fogalom-meghatározó jogi norma

Ennek a fajta normának az a rendeltetése, hogy egy-egy jogszabály által meghatározott fogalmat konkrétan, precízen határozzon meg, azt tegye egyértelművé. (Ilyenek pl. a Btk.-ban az értelmező rendelkezések, mint pl. a különös, vagy többszörös visszaeső fogalmának a meghatározása. Ilyen differenciáló fogalom-meghatározó norma továbbá pl. a „hozzátartozó” fogalma a Ptk.-ban. A Ptk. egy önálló differenciáló normában ugyanis pontosan meghatározza, hogy kik minősülnek hozzátartozónak. Előfordul, hogy egy-egy jogág az adott ugyanazon fogalmat másként definiálja a saját jogága számára.

- Utaló jogi norma

Ez a fajta norma a jogalkalmazónak abban a nyújt segítséget, hogy milyen szabályt alkalmazzon az adott esetre. A nemzetközi magánjogban pl. az utaló jogi norma határozza meg, hogy adott esetben melyik ország jogrendszerének anyagi jogszabályait kell alkalmazni. Előfordul olyan eset, hogy az utaló jogi norma nem más jogszabályra, mint alkalmazandó jogra utal, hanem jogon kívüli társadalmi viszonyra. Ilyen utaló jogi norma pl. a Kereskedelmi Szokványgyűjtemény, amely a kereskedői gyakorlatot jogi ténynek tekintve határozza meg a jogokat és kötelezettségeket az által, hogy általános szerződési feltételekké minősítette azokat.

- Megszorító jogi norma

Megszorító jogi norma azt határozza meg, hogy a főszabálytól mely esetekben, mikor, és milyen mértékben kell eltérni. A megszorítás a jogszabály érvényesülési területét szűkíti. Gyakran

előfordul jogszabályi megfogalmazásokban, hogy az adott jogok és kötelezettségek csak akkor illetik meg, illetve csak akkor terhelik, ha más jogszabály eltérően nem rendelkezik. Ilyenkor a jogalkotó „megszorítja” a jogszabály fogalmát, nevezetesen, hogy milyen szintű jogszabályok rendelkezhetnek másként.

- Kiterjesztő jogi norma

Előfordul, hogy a jogi normát olyan esetekre is alkalmazni kell, amelyek nem tartoznak a jogszabály tárgyi hatálya alá. A kiterjesztő jogi norma sajátos megjelenési formája az un. fikció. Fikcióról akkor beszélünk, amikor egy olyan új jelenség keletkezik, amely nem sorolható be a szabatosan megfogalmazott jogi fogalom körébe. Ilyenkor a jog egy jelenséget, egy tényállást, egy másikkal azonosnak minősít, annak ellenére, hogy azok ténylegesen nem azonosak. Ez a fikció lényege. Fikciót alkalmaz pl. a Ptk., amikor a vadállat tartójának felelősségét „fokozott veszéllyel járó veszélyes üzemi tevékenységnek” minősítette, ami nyilvánvalóan a munkagépekre és személygépkocsi üzemben tartására jellemző. A jog a fikció révén azonban mégis úgy tekinti, hogy a vadállat tartója is fokozott veszéllyel járó üzemi tevékenységért felel. Ilyen fikció még többek között a Ptk.-ban az, hogy a „dolog” fogalmat kiterjeszti a dolog módjára hasznosítható energiákra is, annak ellenére, hogy a „dolog” fogalmán birtokba vehető tárgyat ért. A fikciótól meg kell különböztetni a vélelmet. Vélelelről akkor beszélünk, ha az adott jogszabály valószínűleg fogad el olyan tényállást, amely általában igaz szokott lenni, amelynek valóságosága az esetek túlnyomó többségében nem vitás. A jogszabályban megfogalmazott vélelmet nem kell bizonyítani. A Ptk. pl. vélelmet állít fel akkor, amikor a fogantatás időpontját a megszületéstől visszszámított 300. napra teszi. Megkülönböztetünk megdönthető és megdönthetetlen vélelmet.

A jogszabályok bizonyos fajta vélelmek esetében lehetőséget adnak a vélelmek megdöntésére, a vélelmezett tényekkel szemben ellenbizonyításra. Megdönthető vélelem pl. a gyermek vélelmezett fogantatási időpontjának a vélelme. A vélelem jogi következménye, hogy a bizonyítási teher megfordul. A vélelmet bizonyítani nem kell. Amennyiben megdönthető vélelelről van szó, akkor annak kell bizonyítania, aki a törvényi vélelmet meg akarja dönteni.

A jogi norma érvényessége és hatályossága

A két fogalom nem keverendő össze. Egy jogi norma érvényes akkor, ha a kibocsátására feljogosított szerv, a jogszabályalkotásra vonatkozó eljárási rendben alkotta meg, és az előírásoknak megfelelően kihirdették (közzétették).

A hatályosság ezzel szemben az adott jogszabály „életbe léptetését”, alkalmazhatóságát jelenti. Általánosságban leszögezhetjük, hogy minden hatályos norma érvényes, de nem minden érvényes norma hatályos is egyben. Van olyan érvényes norma, amely a kihirdetésének a napján lép hatályba. Van olyan norma, amely a hatályba lépésének az időpontját saját maga, egy későbbi időpontra teszi. (Lásd a polgári perrendtartást módosító legutolsó novella. Ebben a jogszabályban sok új érvényes jogszabályi módosítás jelent meg, ugyanakkor a hatályba léptetés időpontját a jogi norma jó néhány rendelkezése tekintetében 2003. január 1. napjában jelölte

meg.) Előfordul az is, hogy az érvényes, de még nem hatályos jogszabály hatályba léptetéséről egy későbbi külön jogszabály rendelkezik.

A jogszabály hatályának nem csak kezdeti, hanem végső időpontja is van. Van olyan eset, amikor a jogszabály saját maga határozza meg azt az időtartamot, amíg a hatálya fennáll. A határozatlan időbeli hatályú jogi normák rendszerint úgy vesztik el hatályukat, hogy az adott tárgyban új jogszabályt alkotnak, és ez utóbbi jogszabály rendelkezik a korábbi jogszabály hatályon kívül helyezéséről. Előfordul olyan eset is, hogy az újabb jogszabályban elfelejtenek rendelkezni a korábbi jogszabály hatályának megszűnéséről. Ilyenkor az utóbb meghozandó jogszabály alkalmazandó. A célszerű, egyértelmű és kívánatos megoldás az, ha az utóbb megalkotott jogszabály rendelkezik a korábbi jogi norma hatályon kívül helyezéséről. A jogi norma hatályát illetően megkülönböztetünk:

- időbeli hatályt,
- területi hatályt,
- személyi hatályt.

Az időbeli hatály azt jelenti, hogy az adott jogszabály időben mikortól meddig alkalmazható. Az időbeli hatállyal kapcsolatban utalunk a már fentebb leírtakra.

A területi hatály az a földrajzilag körülhatárolt terület, amelynek területén a jogszabály jogokat, és kötelezettségeket határoz meg.

Amennyiben az adott jogszabály megszorításokat nem alkalmaz, akkor a jogi norma területi hatálya az egész ország területére kiterjed; az ország területén élő és tartózkodó jogalanyok állampolgárságára (jogi személy esetén honosságára) való tekintet nélkül. Ez az állami szuverenitás elvéből vezethető le. E tekintetben érdemes megtekinteni a büntető jogszabályok speciális területi hatályát. A Btk. ugyanis azt tartalmazza, hogy a magyar törvényt kell alkalmazni a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón, vagy légi járművön elkövetett bűncselekményekre is.

Természetesen az egész ország területére hatállyal bíró „központ” jogi normák mellett vannak csak egy-egy konkrét területre, településre vonatkozó jogi normák is. Az Alkotmány ugyanis feljogosítja az önkormányzatokat arra, hogy a saját működési területükre megállapíthatnak jogi normákat, amelyek természetesen nem lehetnek ellentétesek a jogforrási hierarchiában álló magasabb szintű jogi normákkal.

A személyi hatály a jogalanyoknak azt a körét jelenti, akiknek jogát és kötelességét a jogi norma meghatározza.

Az állami szuverenitásból fakad, hogy magyar jogi normák a magyar állampolgárokra kiterjednek függetlenül attól, hogy Magyarország területén vannak, vagy külföldön. A személyi hatály jelenti továbbá azt is, hogy az adott jogi norma csak természetes személyekre, vagy jogi személyekre, illetve az államra is vonatkozik-e. A büntetőjogszabályok személyi hatálya pl. csak természetes személyekre terjed ki. A polgári jog jogalanyai ugyanakkor lehetnek természetes személyek, jogi személyek, az állam, továbbá jogi személynek nem minősülő, de jogképességgel felruházott egyéb jogalanyok is.

Hatáskör és illetékesség

Hatáskorról kétféle értelemben beszélhetünk. Egyrészt jelenti az állami szervek közötti tevékenységi kör szerinti munkamegosztást, másrészt egyben vertikális munkamegosztást is jelent. A hatáskör arra ad választ, hogy mely állami szervnek van az érdemi ügyintézésre felhatalmazása. Az illetékesség arra ad választ, hogy az azonos hatáskörű szervek közül ténylegesen melyik jogosult eljárni. Az ügyek horizontális megosztását jelenti.

A jogviszony

A jogalanyok egymás közötti viszonyai közül a jogilag szabályozott társadalmi viszonyokat nevezzük jogviszonynak. A jogviszony alanyai – a jogilag szabályozott adott társadalmi viszony függvényében – lehetnek:

- természetes személyek,
- jogi személyek,
- az állam,
- jogi személyiséggel nem rendelkező, de jogalanyisággal felruházott egy szervezetek.

A jogviszony alanyai a joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozataikat az esetek döntő többségében képviselőik útján is megtehetik. A képviselő cselekményével a képviselt jogalany válik jogosítottá, vagy kötelezetté. A képviselet alakulhat:

- jogszabályon,
- meghatalmazáson,
- szervezeti viszonyon.

Jogszabályon alapul pl. a polgári törvénykönyv alapján a kiskorút képviselő szülőnek, mint törvényes képviselőnek a képviseleti joga. Meghatalmazáson alapul pl. az ügyvédi képviselet. Szervezeti viszonyon alapuló képviselet pl. a jogi személyiséget képviselő, jogszabályban erre feljogosított személy. Pl. a Gazdasági Törvény értelmében a Kft-t az ügyvezető képviseli. A szervezeti képviselet azonban nem csak jogszabályon, hanem belső szabályzatokon is alapulhat.

Alapjogok rendszere

Az alapjogokat annak megfelelően rendszerezhetjük, hogy milyen szempontokat alkalmazunk rájuk. A leggyakoribb a jogok kialakítását alapul vevő rendszerezés. Eszerint az első generációs jogokhoz tartoznak az úgynevezett klasszikus alapjogok, elsősorban az államhatalom korlátozását jelentő jogok, úgymint a személyes szabadság és sérthetetlenség, a szólásszabadság, az egyesülési és gyülekezési jog stb. A második generációs jogok a gazdasági, szociális, kulturális jogok, s végül az úgynevezett harmadik generációs jogok közé

tartoznak a betegjogok, a fogyatékosok jogai stb. Az alapjogokat leggyakrabban a következő rendszerben találjuk:

- Az állampolgárok egyenjogúsága (jogegyenlőség, jogképesség és törvény előtti egyenlőség, nemek közötti egyenlőség, esélyegyenlőség, a diszkrimináció tilalma stb.).
- A személyhez fűződő jogok:
  - az élethez és az emberi méltósághoz való jog,
  - személyes szabadság és mozgásszabadság,
  - a megfelelő vagy tisztességes eljáráshoz való jog,
  - a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, a magántitok védelméhez való jog,
  - a személyes adatok védelme,
  - a lelkiismereti és vallásszabadság.
- Politikai jogok:
  - a véleménynyilvánítás szabadsága,
  - a sajtószabadság és médiajog,
  - az egyesülési jog,
  - a gyülekezési jog,
  - a közérdekű információhoz való jog,
  - a közügyekben való részvétel joga,
  - a kérelmezési és panaszjog.
- Gazdasági, szociális és kulturális jogok:
  - a tulajdonhoz való jog,
  - a tulajdonképpen szociális jogok: az egészséghez és a szociális biztonsághoz való jog,
  - a munkához való jog,
  - a művelődéshez való jog, az oktatás, a tudomány, a művészetek szabadsága,
  - a házasság és a család védelme,
  - a gyermekek jogai, a gyermekek és az ifjúság védelme.
- Harmadik generációs jogok:
  - a környezethez való jog,
  - a betegjogok, illetve a bioetikai és biomedicinális jogok,
  - a fogyatékosok jogai,
- Az állampolgárok kötelezései:
  - a haza védelem,
  - a közterhekhez való hozzájárulás,
  - tankötelezettség.

A sajtó-, és szólásszabadság

Az új Alaptörvény így fogalmaz a IX. cikkében:

1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához.

2. Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.
3. A sajtószabadságra, valamint a médiaszolgáltatások, a sajtótermékek és a hírközlési piac felügyeletét ellátó szervezetre vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.

Az Alkotmány fogalma szűkebb és tágabb értelemben

Az alkotmány közkeletű fogalma:

- különleges törvényt jelent,
- alaptörvény, amelyben
- az állam önmagát korlátozva biztosítja polgárai számára az alapvető jogokat,
- megszabja a hatalom gyakorlásának törvényes kereteit és szervezetét.

Az alkotmány politikai megközelítésben:

- a társadalom és a közhatalom viszonyát fejezi ki,
- megállapítja a hatalom korlátait,
- és ennek a viszonynak a másik oldalán az állampolgárok szabadságjogait ne csak deklarálja, hanem garanciákkal is biztosítsa azok érvényesülését.

Alkotmányfogalom:

- szűkebb értelemben: alaptörvényt jelent
- tágabb értelemben: alkotmányosságot, mint a jogilag szabályozott és korlátozott állami főhatalom követelményét

Az alkotmány jogi megközelítésben:

- a legmagasabb szintű jogi norma,
- amely magát a jogalkotót is köti.

Demokratikus alkotmány tartalmi összetevői:

Az alkotmány széles körű társadalmi megegyezést kifejező alaptörvény, amely

- legalizálja a politikai rendszert és az állami főhatalmat (legitimációs funkció)
- jogilag megfogalmazza a társadalom gazdasági és politikai berendezkedésének alapintézményeit (deklaratív funkció)
- védi a társadalmi rendet a tulajdon és a vállalkozás szabadását, a politikai intézményeket (védelmi funkció)
- megállapítja az állampolgárok gazdasági, szociális, kulturális jogait, politikai és szabadságjogait, azok korlátait és jogi biztosítékait (alapjogok biztosítása)
- biztosítja az állampolgárok egyenjogúságát (diszkrimináció tilalma)

- szabályozza a kormányzás szervezetét, a kormányzati szervek feladatait, hatáskörét és felelősségét (kormányforma)
- megállapítja a közigazgatás funkcióit, szervezetét és törvényességi felügyeletét (közigazgatás)
- biztosítja a helyi és területi önkormányzatok önállóságát, a helyi közösségek működését (helyi autonómia)
- szabályozza a bírósági szervezet felépítését, garantálja a bírói függetlenséget és megállapítja a törvényesség érvényesülésének biztosítékait (igazságszolgáltatás)
- meghatározza az alkotmány megtartásának jogi biztosítékait (az alkotmányosság védelme)
- megerősíti a nemzetközi jogi szerződések és az államok közötti együttműködés alapelveinek tiszteletben tartását, kinyilvánítja az államterület sérthetlenségét és rendelkezik a felségjegyekről (szuverenitás)

Az alkotmányosság alapelvei

Az alkotmányos biztosítékok (alapelvek) azt a célt szolgálják, hogy az alkotmányok deklarációi ne maradjanak pusztán csak papírra vetett szavak.

- Népszuverenitás: (az állami főhatalom forrása a nép, ami egyet jelent a közhatalomban való széles körű állampolgári részvétellel) népképviselő (képviselői és a közvetlen demokrácia intézményeinek működtetésével)
- A hatalmi ágak szétválasztásának és egyensúlyának elve: A törvényhozó, végrehajtó, bírói hatalom szétválasztása. Ez alapján beszélhetünk parlamentáris, prezidenciális és kollegiális kormányformákra. Parlamentáris kormányforma a parlamentáris monarchia és a parlamentáris köztársaság (pl. Egyesült Királyság, Olaszország). Prezidenciális kormányforma pl. az USA köztársasága. A kollegiális kormányforma szervezetében a végrehajtó hatalom nem különül el a képviselőtől (Svájc)
- A törvények uralma, a jogállam megvalósítása: Alapvető követelmény az alkotmányokkal szemben a törvényesség biztosítása, ennek érdekében alkotmányos intézmények létesítése (alkotmánybíráskodás, ombudsmann, közigazgatási bíróság).
- Az egyenjogúság elve: Törvény előtti egyenlőséget jelent, azonos a társadalmi egyenlőtlenségek konzerválásával, a gazdaságilag erősek helyzetének megvédésével. A legújabb alkotmányok felvetik a szolidaritás elvét. Az egyenlőség és a szabadság, különösen a tulajdon szabadsága ellentétben állnak egymással, ennek feloldását szolgálja a pozitív diszkrimináció, az arányos közteherviselés követelménye.
- Az emberi jogok deklarálása: Olyan általános jogelveket jelent, amelyeket a törvényalkotás a konkrét szabályozás során alkalmazni köteles és ezek érvényesülése ellenőrizhető.

A Magyar Köztársaság alkotmányok berendezkedése

Magyarországon modern, polgári demokrácia működik. A szétválasztott hatalmi ágak:

1. Törvényhozó hatalom: Az Országgyűlés (alatta az általa választott, független szervezetek pl. Állami Számvevőszék, Médiatanács). A törvényalkotás eszköze. Az Országgyűlés választja a Köztársasági Elnököt, a Miniszterelnököt, a Legfőbb Ügyészség és a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) elnökét, az Állami Számvevőszék elnökét és elnökhelyettesét, és a Médiatanács elnökét és tagjait.
2. Végrehajtó hatalom: A Kormány (rendeletalkotás és végrehajtás, petíciós jog: a kormány kezdeményezhet jogszabályt (törvényjavaslatok), de nem dönthet róla, csak az Országgyűlés.)
3. Igazságszolgáltatói hatalom:
  - Alkotmánybíróság
  - Legfelsőbb Ügyészség
  - Kúria (Legfelsőbb Bíróság)
  - Területileg hatályos bíróságok

A rendszer fölött helyezkedik el a Köztársasági Elnök: Nem hatalmat gyakorol, hanem kifejezi a nemzet egységét. A demokrácia legfőbb őreként az Országgyűlés és a Kormány közti egyensúlyt biztosítja. Ha alkotmányossági problémája van valamely törvénnyel kapcsolatban, előzetes normakontrollra az Alkotmánybírósághoz küldi, és nem írja alá. Ezen kívül jogköre reprezentatív: aláírja és kihirdeti a törvényeket, magas rangú tisztviselőket ő nevezi ki (pl. bírók, tábornokok), ő a hadsereg főparancsnoka, ill. kegyelmi kérvények ellenjegyzője.

Miniszterelnök: Többi tisztségviselővel szemben nem védi olyan sok biztosíték, egyszerű parlamenti többséggel elmozdítható (konstruktív bizalmatlansági indítvány), de meg kell jelölni az utódot. Jogköre: irányítja az állami szervezeteket, minisztériumokat, hivatalokat.

Bíróságok: Jellemzőjük a hierarchikus felépítés, függetlenség. A bírácoknak mentelmi joguk van, szigorúan szabályozott a kinevezésük, nem vállalhatnak más kereső foglalkozást.

A politikai rendszer további elemei:

A pártok (a többpártiság a demokrácia feltétele: az ellenzék a nyilvánosság kontrollját gyakorolja a kormány felett, és megtestesíti a népszuverenitás elvét), az érdekképviselői szervek (pl. szakszervezetek), a civil szervezetek, a média (politológiai értelemben hatalmi ág, jogi értelemben nem).

Alkotmányos alapelvek:

- Népszuverenitás elve (Rousseau): A nép akarata mindenképp fölött pl. referendum: a közvetlen demokrácia eszköze.
- Hatalommegosztás elve: Lásd fent
- Jogegyenlőség: Törvény előtti egyenlőség
- Közterherviselés: Mindenki részt vállal a közterhekben, de a módosabbak viselik részben a szegényebbek terheit.

A jogrendszer felépítése: Érvényesül a jogszabályok hierarchikus felépítése, az egyes szintek jogszabályai nem mondhatnak ellent egymásnak:

- Alkotmány (alaptörvény): Tartalmazza az egyén szabadságjogait és az egyén kötelességeit (pl. haza védelme, közteherviselés, gyermeknevelés). Alkotmány az összes tv. Alapjául szolgál, mindenképp fölött áll.
- Törvények: Az országgyűlés alakítja
- Rendeletek: Lehetnek kormányrendeletek, miniszteri rendeletek vagy önkormányzati rendeletek.